

LARS BERGSTRÖM

Filosofisk pluralism

Ingvar Johansson, som är docent i teoretisk filosofi, verksam vid Umeå universitet, har nyligen uttalat sig till förmån för en ökad pluralism i svensk filosofi. I en artikel i tidskriften *Tvärnsnitt*, nr 2/93, ondgör han sig över den analytiska filosofins dominans vid svenska filosofinstitutioner. Johanssons synpunkt är ju inte ny, och han är inte ensam om den, men denna gång har hans budskap en optimistisk knorr, som måste betecknas som fräsch: den åsyftade pluralismen i svensk filosofi kommer att genomföras av EG, "med eller utan Maastrichtavtal, och med eller utan svenskt medlemskap".

I väntan på detta kan man fundera lite över vad som kan avses med "pluralism" i detta sammanhang – samt om pluralism verkligen är önskvärd.

1. Pluralism hos enskilda filosofer

En sorts pluralism, som Johansson tycks gilla, består i att man intresserar sig för, och skriver om, andra filosofiska riktningar än den man själv tillhör. Som föredömen hänvisar han här till Bertrand Russell och G E Moore, som "läste och recenserade kontinentala filosofer av flera olika riktningar". Johansson har antagligen rätt i att denna typ av pluralism – som vi kan kalla typ 1 – var vanligare förr. Det beror nog till stor del på att det fanns mycket färre filosofer förr. Då var det fortfarande möjligt att någorlunda hålla sig à jour med vad som skrevs i filosofi (eller åtminstone i europeisk filosofi). Numera är detta betydligt svårare, för att inte säga omöjligt, åtminstone om ens läsning inte skall bli mycket ytlig. Litteraturen är helt enkelt alldeles för omfattande. Förmodligen har större delen av den filosofiska litteratur som har producerats under mänsklighetens hela historia skrivits efter 1960. Dessutom har ju de olika traditionerna hunnit utvecklas en

hel del åt olika håll, och om man måste vara någorlunda förtrogen med den tradition ett verk tillhör för att riktigt kunna tillgodogöra sig det – vilket verkar rimligt – så är det också av detta skäl mycket svårare nu än förr att förverkliga pluralism av typ 1.

Inom de flesta vetenskaper är det väl så att forskningens framsteg och den ständigt accelererade produktionen av böcker och artiklar har drivit fram en tilltagande specialisering. Denna tendens är nog mindre markant inom filosofin än inom andra områden, men även filosofin har drabbats. Även detta gör att pluralism av typ 1 blir svårare att uppnå.

Vad bör man göra, när man inser att man inte på långa vägar kan sätta sig ordentligt in i all samtida filosofi? Skall man koncentrera sig på något specialområde, eller skall man nosa mer ytligt på lite av varje? Det verkar dumt att föreskriva en bestämd modell för alla, det är säkert bättre att var och en får välja sin egen kombination av begränsning och förståelse å ena sidan och bredd och ytlighet å den andra. Pluralism av typ 1 är alltså ett alternativ här, men det skulle vara fel att kräva det av alla.

Framför allt är det säkert bäst att låta den enskilde filosofens personliga smak och intressen styra inriktningen av hans eller hennes forskning. Utbytet av filosofisk läsning och tankeverksamhet blir säkert störst på områden som verkligen intresserar en. Man får sällan eller aldrig något ut av att studera texter som man tycker är tråkiga, ogenomtänkta, pretentiösa, ytliga, dogmatiska, onödigt tillkrånglade, fulla av falskt djupsinne, eller allmänt irriterande – och varje filosof kan nog ge exempel på filosofisk litteratur som har sådana negativa drag, även om exemplen säkerligen varierar från den ene till den andre. (Naturligtvis kan även analytisk filosofi uppvisa negativa drag av detta slag.)

Pluralism av typ 1 kan förekomma i olika hög grad hos olika personer. En person sysslar kanske enbart med något specialområde inom matematisk logik, vetenskapsteori eller politisk filosofi, en annan studerar samma sak men därutöver t ex kunskapsteori av analytisk typ, en tredje kombinerar detta med t ex kinesisk filosofi, en fjärde har dessutom satt sig in i Husserls fenomenologi, en femte lyckas odla alla dessa områden tillsammans med indisk religionsfilosofi, osv. En ”total” pluralism av typ 1 är troligen omöjlig inom universitetsämnet filosofi – även om den kanske är både möjlig och önskvärd inom ämnen som idé- och lärdomshistoria eller litteraturvetenskap. Den är omöjlig i den

meningen att den inte kan uppnås samtidigt som man uppfyller de kvalitetskravkrav som gäller i det internationella forskarsamfundet inom ämnet filosofi, och som t ex tillämpas av ledande filosofitidskrifter. Vilken grad av pluralism av typ 1 som är lämpligast inom filosofiamnet, liksom vilken speciell intresseprofil man bör ha, kan knappast fastslås generellt. En viss bredd bör man givetvis ha – det är ju också något som premieras vid tjänstetillsättningar – men det vore orimligt att hävda att bredd aldrig kan uppvägas av djup.

Man kan i förbigående lägga märke till att Johansson tycks mena att det speciellt är den *analytiska* filosofin som inte uppfyller kravet på pluralism av typ 1. Detta förefaller vara helt gripet ur luften. Är icke-analytiska filosofer mer intresserade av analytisk filosofi än omvänt? Har t ex Husserl, Jaspers, Heidegger, Bergson, Gadamer, Adorno, Marcuse, Buber, Sartre, Althusser, Lacan och Foucault i någon större utsträckning ”läst och recenserat” analytiska filosofer? Inte såvitt jag vet. (Men det finns förstås exempel på icke-analytiska filosofer som läst analytisk filosofi, t ex Habermas, Apel och Tugendhat. Derrida har som bekant också ”läst” John Searle.) Mitt intryck är faktiskt att analytiska filosofer är *mer* intresserade av icke-analytiska filosofer än omvänt (men jag kan inte hänvisa till några bestämda data som stöder detta).

En annan typ av pluralism, som antyds av Johansson, består i att man låter bli att ”tala snorkigt, nedsättande och generaliserande om hela länders filosofitraditioner” och att ”betrakta de stora tyska och franska 1900-talsfilosoferna som obegripliga”. Kanske kan man säga att det här helt enkelt är fråga om tolerans; att man accepterar att det finns andra former och varianter av filosofi än den man själv representerar, och att dessa kan vara lika värdefulla eller kanske till och med värdefullare, ur någon i och för sig respektabel synpunkt. Detta kan vi kalla pluralism av typ 2. Det är något helt annat än pluralism av typ 1. Man kan mycket väl förverkliga det ena utan att förverkliga det andra.

På det hela taget får man väl hålla med om att pluralism av typ 2 är något önskvärt. Detta borde kanske även Johansson själv ta fasta på. Han talar ju inte sällan ”snorkigt, nedsättande och generaliserande” om analytisk filosofi i allmänhet och svensk filosofi i synnerhet. Ett exempel på detta är hans artikel i *Tvärsnitt*.

Det här med obegriplighet är kanske värt en extra kommentar. Det kan naturligtvis låta snorkigt att säga att en viss filosof eller en viss

filosofisk skrift är obegriplig. Men ett sådant uttalande kan tolkas på olika sätt, och det är inte säkert att den tolkning som gör det hela snorkigt är den som avsågs av den som gjorde uttalandet. Att säga att ett uttalande är obegripligt i den meningen att det inte kan begripas av *någon* är väl snorkigt, ty det implicerar att man själv har närmast övermänskliga kunskaper om hur språk kan användas och om vilka preciseringsmöjligheter som föreligger i enskilda fall. Men att säga att ett uttalande är obegripligt i den meningen att *man själv* inte kan begripa det behöver inte vara snorkigt. Det kan ju helt enkelt vara sant och välgrundat. Och att säga att t ex metafysiska och moraliska uttalanden är obegripliga ("nonsens") i den mycket speciella meningen att de inte har några *empiriska sanningsvillkor* kan inte gärna heller beskrivas som snorkigt. Det är väl närmast avsett att uppfattas som en filosofisk teori eller insikt. Att uppfatta det som snorkigt är att missuppfatta vad som sägs. (Att det som sägs mycket väl kan vara felaktigt är en annan sak.)

Obegriplighet är något som inte bara tillskrivs andra filosofiska traditioner än den egna. För en analytisk filosof kan också en hel del analytisk filosofi vara obegriplig. Men det är väl helt naturligt att det i allmänhet är svårare att förstå filosofi som tillhör en tradition som man inte är insatt i. Ofta krävs det ju faktiskt en hel del utbildning och träning för att kunna tillgodogöra sig en filosofisk text. När man säger att något är obegripligt menar man nog ibland att det arbete som skulle krävas för att förstå det (t ex så mycket att man hjälpligt kan diskutera det med experterna) förmodligen inte är värt besväret. En sådan uppfattning kan tyckas vara snorkig – hur kan man på förhand veta vad man kan få ut av en text? – men faktum är väl att vi alla ständigt måste göra bedömningar av detta slag för att använda våra krafter på ett någorlunda effektivt sätt. Risken för misstag skall naturligtvis inte underskattas, men det är en risk vi måste ta för att inte drunkna i en fullständigt oöverskådlig litteratur.

Troligen talar dock analytiska filosofer i högre grad än andra om obegriplighet. Jag tror att det finns två orsaker till detta. Den ena är att det ligger en uttrycklig strävan efter precision och entydighet i själva det analytiska programmet. Att något är obegripligt kan därför ibland helt enkelt betyda att det kan tolkas på flera olika sätt, och att det är oklart vilken tolkning som avses. Den andra orsaken är att analytiska filosofer ofta anser att filosofi helst skall kunna förstås även av lekmän

– eller åtminstone av ”den bildade allmänheten”. Det skall i så liten grad som möjligt krävas fackkunskaper eller kännedom om en speciell fackjargong. Många analytiska filosofer ser detta som ett ideal, även om de ingalunda alltid lever upp till det. (Möjligen tror de ibland att de själva lever upp till det, just därför att de är analytiska filosofer, vilket i så fall är ett uppenbart felslut.) I förhållande till icke-analytiska traditioner ser de sig själva som lekmän, och om de då inte någorlunda omedelbart får någon mening i vad som sägs, så kan de helt enkelt betrakta det som obegripligt i den meningen att det är otillgängligt för den oinitierade. Men inom andra traditioner behöver detta inte uppfattas som ett fel. (Kant tycks t ex tvärtom ha ansett det som ett fel att skriva lättbegripligt!)

Johansson är alltså framför allt missnöjd med de svenska fackfilosofiernas ”svala attityd” till kontinental filosofi, men han tror ”att uppdelningen i analytisk filosofi och kontinental filosofi kommer att förlora all signifikans när den nuvarande analytisk-filosofiska professorsgenerationen går i pension”. Man får intrycket att han tror att denna uppdelning är ett typiskt svenskt fenomen (under efterkrigstiden). Så är det nog inte. I USA finns t ex sedan länge en motsättning mellan analytiska filosofer och så kallade ”pluralister” (som huvudsakligen intresserar sig för kontinental filosofi och filosofihistoria). Vid vissa institutioner, där bägge inriktningarna finns representerade, går det så långt att företrädarna för dem knappast talar med varandra eller åtminstone vägrar att delta i varandras verksamheter. Såvitt jag vet finns också motsättningar av detta slag i Tyskland och Frankrike. I viss mån är väl också det nystartade *European Society for Analytic Philosophy (ESAP)*, med representanter i 29 olika länder, ett uttryck för samma tendens.

2. Pluralism vid filosofiska institutioner

Hittills har jag tagit fasta på uttalanden hos Johansson som tyder på att han uppfattar pluralism som en egenskap eller attityd hos den enskilde filosofen. Men i vissa andra uttalanden tycks han snarare se pluralism som något som framför allt karaktäriserar en filosofisk institution, speciellt då i dess roll som utbildningsanstalt.

Johansson säger att pluralismen ökade i och med att man efter 1968 ”började ge extrakurser i kontinental filosofi och icke-europeisk filosofi” (även om ökningen var marginell och otillräcklig). Låt oss kalla

detta för pluralism av typ 3. Man kan kanske uttrycka det så, att pluralism av typ 3 innebär att man breddar kurslitteraturen vid en läroanstalt, så att man lämnar ungefär lika stor plats för många olika filosofiska riktningar, även "på de ordinarie och obligatoriska kurserna". Här skall alltså inte enbart eller huvudsakligen finnas analytisk filosofi, utan även marxism och "annan kontinental filosofi", som exempelvis hermeneutik och fenomenologi, samt "indisk och kinesisk filosofi". Talet om "ordinarie" och "obligatoriska" kurser kan tyckas tyda på att Johansson tänker sig att alla filosofistudenter skall tvingas läsa alla dessa olika sorters filosofi – i så fall, får man väl förmoda, till priset av en betydande ytlighet – men en annan, och kanske mer tilltalande, möjlighet kunde vara att varje student skall kunna välja sin egen kombination av kurser från ett sådant allsidigt utbud.

Det förefaller klart att pluralism av typ 3 inte förutsätter någon av de tidigare typerna av pluralism. Man kan ha ett pluralistiskt kursutbud på en institution, även om alla lärare på institutionen enbart intresserar sig för sin egen filosofiska tradition och uttalar sig nedsättande om alla andra riktningar. Men i så fall får man väl tänka sig att olika lärare representerar olika riktningar. Det är knappast rimligt eller lämpligt att en person undervisar om något som inte intresserar honom och som han (eller hon) är förhållandevis dåligt insatt i.

Jag vill inte utesluta möjligheten av att det kan finnas enstaka mycket begåvade personer som kan förverkliga pluralism av typ 1, utan att deras kunskaper därmed blir enbart dilettantmässiga. Sådana personer kan i så fall undervisa på de flesta kurser som kan rymmas inom ett pluralistiskt utbildningsutbud. Men för de flesta av oss skulle detta knappast vara lämpligt. Jag tror t ex inte att jag själv skulle kunna meddela någon bra undervisning om Kierkegaards religionsfilosofi, om den sene Heideggers ontologi, om Gödels teorem, om Althussers läsning av Marx, om Derridas dekonstruktioner, eller om tidig kinesisk filosofi. Det anses ju allmänt, och med rätta, att akademisk undervisning skall ha "forskningsanknytning", vilket bland annat innebär att läraren skall ha bedrivit forskning inom områden som åtminstone någorlunda anknyter till eller liknar det undervisningen handlar om. Detta talar också för att ett pluralistiskt kursutbud förutsätter att den enskilda institutionen har en förhållandevis stor lärarstab, där de olika lärarna representerar olika filosofiska traditioner.

Vi kan kalla detta för pluralism av typ 4. Det innebär alltså att det

på varje filosofinstitution skall finnas (fast anställda?) lärare – kanske till och med professorer – som representerar var och en av de olika filosofiska riktningar som förekommer i världen, eller åtminstone de fem eller sex viktigaste riktningarna (hur man nu skall avgöra vilka dessa är). Så är det faktiskt redan i viss utsträckning vid många amerikanska universitet; här kan den enskilda institutionen välja att anställa en professor som är expert på exempelvis fenomenologi eller feministisk filosofi, om man anser att institutionen behöver en sådan. I Sverige är ju filosofinstitutionerna mindre, normalt finns bara en professor för praktisk och en för teoretisk filosofi, men med ökade ekonomiska resurser kan man naturligtvis åstadkomma en ökad pluralism av typ 4. (Åtminstone om man bortser från eventuella problem med att hitta kompetenta och svensktalande sökande och sakkunniga.)

Kan man åstadkomma ökad pluralism av typ 4 inom nuvarande ekonomiska ramar? Ja, i viss mån går det kanske, genom att man specialinriktar vissa lektorstjänster. I stället för att ledigförklara ett högskolelektorat i ”teoretisk filosofi” kunde man t ex ledigförklara det i ”teoretisk filosofi med marxistisk inriktning” eller liknande. Man kunde kanske också låta pluralism av typ 1 vara en merit, eller kanske till och med ett krav, för professur. Frågan är då om detta vore önskvärt.

Detta är, tror jag, den enda fråga av praktisk betydelse som Johanssons artikel kan aktualisera. För egen del är jag inte alldeles säker på hur den bör besvaras. Min spontana reaktion är negativ, men det kan inte uteslutas att den är ett resultat av vanetänkande. Det starkaste argumentet emot ökad pluralism av typ 4 (inom nuvarande ekonomiska ramar) är väl att detta skulle försämra institutionernas möjligheter att fungera som forskningsmiljöer. En bra forskningsmiljö bör inte omfatta alltför få personer, och såvitt jag vet talar all erfarenhet för att forskningssamarbetet mellan personer som tillhör olika filosofiska traditioner blir mycket litet, om det blir något alls.

Jag är med andra ord rätt säker på att ökad pluralism av typ 4 skulle ha en del dåliga konsekvenser. Frågan är då om det också skulle ha goda konsekvenser som uppväger de dåliga. Tja, vem vet. Det vore intressant att höra om Johansson har något att komma med här. Det märkliga är ju annars att Johansson har lyckats skriva en artikel där han förespråkar ökad pluralism i svensk filosofi, utan att egentligen ge ett enda argument för detta! Kanske räknar han med att den positiva klangen hos ordet ”pluralism” skall vara tillräcklig?